

Historische boerderijplaats Vredewold en omgeving (gemeente Leek)

Een Archeologisch Bureauonderzoek

Administratieve gegevens

provincie:	Groningen
gemeente:	Leek
plaats:	Lettelbert
toponiem:	Historische boerderijplaats Vredenwold
bevoegd gezag:	Gemeente Leek
opdrachtgever:	Prolander; dhr. B.J. Prak
centrumcoördinaat:	224032 - 578174
kaartblad:	7C
onderzoeksmeldingsnummer:	3982206100
uitvoerder:	Libau
auteur:	M. van Geffen, MA
autorisatie:	N. van der Mei
telefoon:	050-3126545
e-mail:	archeologie@libau.nl

gescheiden zijn. Riviertjes zoals de Oude Riet en de Gave (Groeve) stromen in deze laagtes. De dorpen ontstonden in de loop van de middeleeuwen op de hogere zandruggen. De dorpen volgen met hun lintbebouwing het verloop van de glaciale ruggen. Dit is in de ligging van Lettelbert duidelijk te herkennen.

Hoge en voldoende droge delen van het pleistocene zandlandschap waren in de steentijd zeer geschikt voor bewoning. Het zandlandschap raakte echter vanaf het eind van de bronstijd, of mogelijk al eerder, met veen overgroeid. De veengroei ontstond door toedoen van zeespiegelstijging die een verslechterde afwatering en een hogere grondwaterspiegel tot gevolg had. De veengroei begon aanvankelijk in de lagere delen van het landschap, zoals in rivierdalen en depressies, maar breidde zich uiteindelijk uit tot de hogere delen van het landschap.

In de loop van de (vroeg) middeleeuwen werden de veengebieden bij de rivier de Lauwers in gebruik genomen. Door deze ontginningen trad er klink, verdroging en oxidatie van het veen op waardoor het maaiveld daalde. Dit had tot gevolg dat de zee rond 800 vanuit het Lauwersestuarium via rivier- en beekdalen. Hierdoor is tot diep in het binnenland in de lage delen van het landschap zeeklei afgezet. Door de ontginningen is het veen grotendeels verdwenen.

Op de fysisch geografische kaart van de provincie Groningen is aangegeven dat het noordelijk deel van het plangebied op een glaciale rug met een cultuurdek (aGr1) ligt. In het middelste deel van het plangebied komen vlakke dekzandvlaktes (Nv2) en dekzandwelvingen (Nw1) voor. Het zuidelijk deel van het plangebied ligt in een ontgonnen veenvlakte met > 40 cm rest veen (Ov2; zie bijlage Fysisch geografische kaart). Volgens de bodemkaart bestaat de bodem in het noordelijk deel van het plangebied uit hoge zwarte enkeerdgronden met lemig fijn zand (zEZ23). In het midden van het plangebied zijn moerige podzolgronden met een moerige bovengrond (vWp) en veldpodzolgronden bestaande uit zwak lemig fijn zand (Hn21) aanwezig. In het zuiden van het plangebied bestaat de bodem uit diverse veengronden (pVc, pVz, kVc; zie bijlage Bodemkaart).

De hoge zwarte enkeerdgronden worden gekenmerkt door een esdek van meer dan 50 cm dik. Een esdek is een landbouwdek dat is ontstaan door bemesting met plaggenstrooisel en potstalmest. De top van de zandgrond onder het esdek is door verspitting deels in het esdek opgenomen. Het esdek is waarschijnlijk vanaf de middeleeuwen gevormd. De vorming van podzolbodems duidt op een goede ontwatering van het dekzand. Met name in het mesolithicum vestigde men zich bij voorkeur op dit soort droge plaatsen. Beide bodemtypen wijzen er op dat zeker de noordelijk helft van het plangebied in het verleden aantrekkelijk is geweest voor bewoning.

Op het Actueel Hoogtebestand Nederland 2 (AHN2) is de glaciale rug met esdek waarop Lettelbert is gelegen duidelijk te herkennen (zie bijlage AHN2-kaart). Tevens is goed te zien dat deze rug doorloopt in het noordelijk deel van het plangebied. De historische boerderijplaats binnen het plangebied is gelegen op de flank van deze rug. Ten zuiden van de boerderijplaats heeft in het verleden een baggerdepot gelegen. Op een detailopname van het AHN2 is te zien dat door het baggerdepot ter plaatse het oorspronkelijke reliëf grotendeels is verdwenen (zie bijlage AHN2-detailkaart).

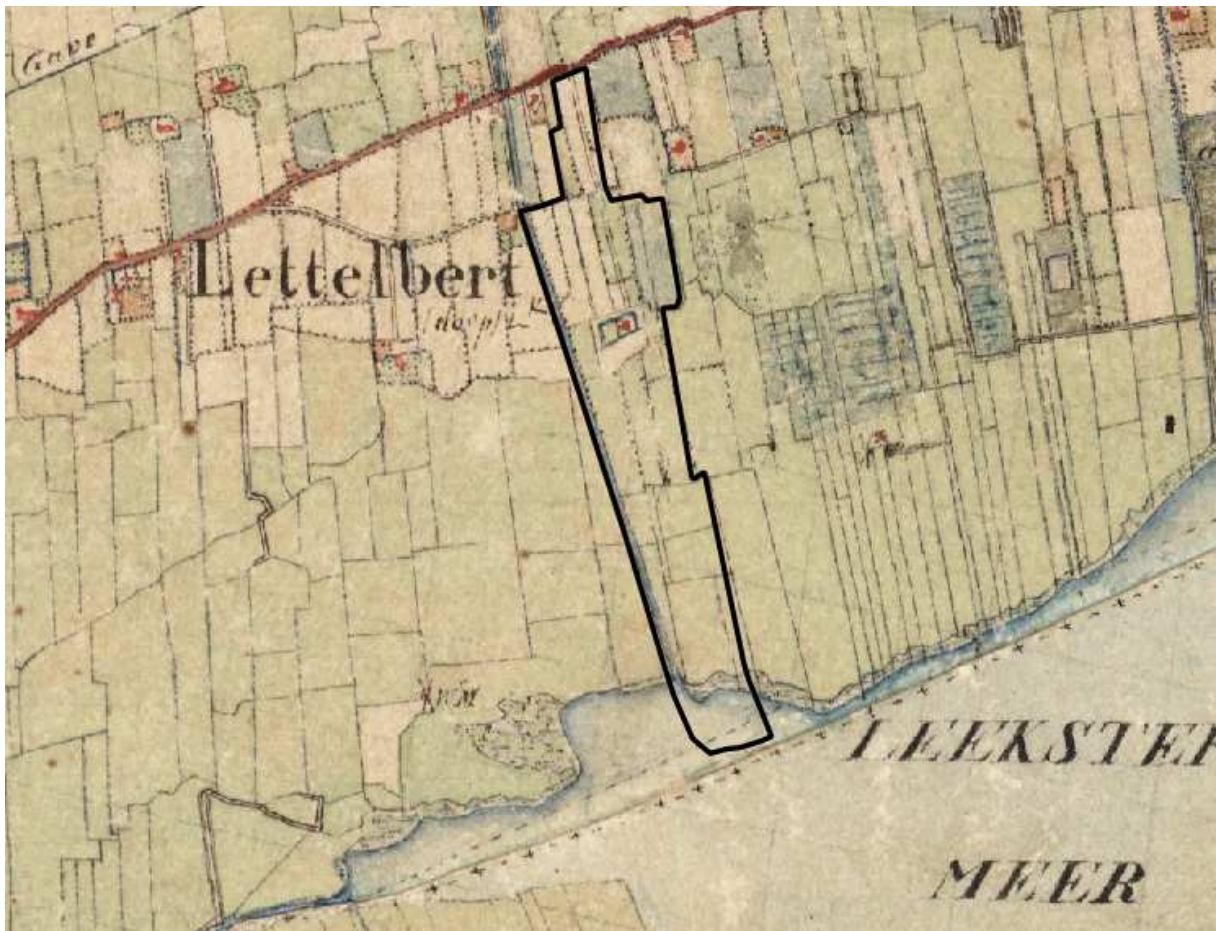
Aan de westzijde wordt het plangebied begrensd door het Lettelberterdiep. Dit kanaal is waarschijnlijk in de late middeleeuwen gegraven om het Leekstermeer te kunnen afwateren. Zeker is dat het Lettelberterdiep in 1572 reeds aanwezig was. Oorspronkelijk voer men vanaf De Poffert via de Gave naar het Lettelberterdiep iets ten noorden van Lettelbert. In 1616 is een directere verbinding gegraven van De Poffert naar Enumatil waardoor het Lettelberterdiep noordelijker op het Hoendiep aantakte. Het Lettelberterdiep speelde dus een belangrijke rol in de vaarverbinding tussen de stad Groningen en Friesland. Door de relatief lage ligging van het Lettelberterdiep en de directe omgeving was het op een aantal locaties noodzaak om een kade aan te leggen. Deze kade is nog steeds zichtbaar ten noorden van het plangebied en heeft gezien de leeftijd en gaafheid een hoge cultuurhistorische waarde. Deze waarde wordt versterkt door het feit dat het Lettelberterdiep en de bijbehorende kades één van de weinige, nog zichtbare, middeleeuwse tot 16de-eeuwse relictten in het landschap Vredewold zijn. Binnen het plangebied staat echter pas vanaf 1962 een kade aangegeven in het zuidelijk deel. In het noordelijk deel van het plangebied is waarschijnlijk een kade niet noodzakelijk geweest door de aanwezigheid van de glaciale rug.

Het plangebied is niet op de Archeologische Monumentenkaart (AMK) geregistreerd als archeologisch terrein (zie bijlage Kaart archeologie), noch zijn van het terrein archeologische vondsten bekend (geen registraties van vondsten in de archeologische database ARCHIS). Ten westen van het plangebied liggen twee archeologische terreinen. Deze terreinen betreffen de middeleeuwse borg Valkenburg (AMK-nummer 7076) en de historische kern van het dorp Lettelbert (AMK-nummer 15221). Ten noordoosten van het plangebied ligt het archeologisch terrein 15223. Dit terrein betreft de historische kern van het dorp Oostwold.

Op de kadastrale minuut uit 1827 (gemeente De Leek, sectie B, bladen 3 & 4) is de historische boerderijplaats Vredewold duidelijk herkenbaar (zie afbeelding voorblad bij de zwarte pijl). Gezien de ligging van de boerderijplaats en de ontginningsgeschiedenis van het gebied heeft deze boerderijplaats vermoedelijk een middeleeuwse oorsprong. Daarnaast is het Lettelberterdiep tevens duidelijk herkenbaar. Ook is te zien dat binnen het plangebied op dat moment geen kade aanwezig is langs dit deel van het Lettelberterdiep. De historische boerderijplaats Vredewold is tevens geregistreerd op de gemeentelijke monumentenlijst van de gemeente Leek.

De Topografisch Militaire Kaart uit 1853 laat een vergelijkbaar beeld zien als de kadastrale minuut (zie figuur 2). Wat opvalt is dat in het noordelijk deel van het plangebied bomenrijen zijn aangegeven. Middels de voorgenomen inrichtingsmaatregelen komt een deel van deze bomenrijen weer terug in het landschap.

Figuur 2: Uitsnede van de Topografische Militaire Kaart (TMK) uit 1853. Het plangebied is aangegeven met een zwart kader.

Overweging en advies

Het plangebied ligt direct ten oosten van het Lettelberterdiep. Dit diep heeft zijn oorsprong waarschijnlijk in de late middeleeuwen toen het is gegraven om het Leekstermeer te kunnen afwateren. Zeker is dat het Lettelberterdiep in 1572 reeds aanwezig was. Het noordelijk deel van het plangebied ligt op een glaciale rug met esdek. De historische boerderijplaats Vredenwold ligt op de flank van deze glaciale rug.

Gezien de ligging op de glaciale rug kunnen in het noordelijk deel van het plangebied archeologische resten uit de steentijd en de (vroeg) bronstijd aanwezig zijn. Vanaf de late bronstijd tot in de middeleeuwen was het gebied waarschijnlijk te nat voor bewoning. De aanwezigheid van het esdek geeft aan dat het gebied vanaf de middeleeuwen weer geschikt was voor bewoning. Uit de periode middeleeuwen – nieuwe tijd worden daarom binnen het noordelijk deel van het plangebied archeologische resten verwacht. Het zuidelijk deel van het plangebied is door de relatief lage ligging in het verleden waarschijnlijk niet aantrekkelijk geweest als vestigingsplaats. Echter door de aanwezigheid van het Lettelberterdiep en daarmee de doorgaande route van het Leekstermeer naar Friesland is er wel een grote kans op archeologische resten vanaf de late middeleeuwen.

De noodzaak tot archeologisch vervolgonderzoek op basis van de bovenstaande archeologische verwachting is afhankelijk van de geplande ingrepen. Hieronder wordt daarom per voorgenomen inrichtingsonderdeel ingegaan op de noodzaak tot en aard van het archeologisch vervolgonderzoek.

1. De noodzaak tot vervolgonderzoek bij het ontwikkelen van een oprijlaan/entree is afhankelijk van de aard en diepte van de bodemingrepen die hiervoor benodigd zijn. Indien bij de aanleg van de oprijlaan geen nieuwe bodemverstoringen plaatsvinden en de plantgaten voor de bomen beperkt blijven tot een totaal van maximaal 200 m² en een diepte van 40 cm –mv is voor dit onderdeel geen archeologisch vervolgonderzoek noodzakelijk.

2. De ontwikkeling van kleinschalige landschapsweiden kan zonder archeologisch voorbehoud worden uitgevoerd.
3. Voor het herontwikkelen van het landhuis geldt dat de noodzaak tot archeologisch vervolgonderzoek afhankelijk is van de aard en diepte van de bodemingrepen die hiervoor benodigd zijn. Daarom dient een specifiek archeologisch advies te worden gegeven voor deze werkzaamheden zodra de precieze aard en omvang van de geplande werkzaamheden bekend is. Tevens wil Libau er op wijzen dat de boerderij (met bijbehorende schuur) geregistreerd staat als gemeentelijk monument. Libau adviseert daarom voor aanvang van eventuele werkzaamheden aan de bebouwing contact op te nemen met de gemeente Leek in verband met een eventuele vergunningsplicht en de mogelijkheid tot subsidiering van de werkzaamheden.
4. Het (her)graven en uitdiepen van de gracht dient onder archeologische begeleiding te worden uitgevoerd. Voor een dergelijke begeleiding is een Programma van Eisen (PvE) benodigd waarin namens het bevoegd gezag (de gemeente Leek) de randvoorwaarden voor het onderzoek zijn opgenomen.
5. Het ontwikkelen van graslanden door het opheffen van onderbemaling kan zonder archeologisch voorbehouden worden uitgevoerd. Gezien het feit dat het slotenpatroon op deze locatie nog grotendeels overeenkomt met de historische situatie aan het begin van de 19de eeuw is Libau verheugd met het voornemen het bestaande slotenpatroon bij het ontwikkelen van de graslanden te handhaven.
6. Het Lettelberterdiep betreft een gegraven waterloop die zijn oorsprong waarschijnlijk vindt in de middeleeuwen. Dergelijke waterlopen hebben van oudsher een relatief steile oever. Om de oorsprong van het Lettelberterdiep als gegraven waterloop en als één van de weinige, nog zichtbare, middeleeuwse tot 16de-eeuwse relictten in het landschap Vredewold zichtbaar te houden en daarmee de hoge cultuurhistorische waarde van het Lettelberterdiep te handhaven, dient het nieuwe talud maximaal 1:2 te zijn.
7. Voor het handhaven van het huidige rietland is geen archeologisch vervolgonderzoek noodzakelijk.

Indien binnen het plangebied overige ontwikkelingen plaats vinden waarbij bodemingrepen noodzakelijk zijn, dan dient voor deze ontwikkelingen een specifiek archeologisch advies te worden opgesteld.

Voor de werkzaamheden waarbij geen archeologisch vervolgonderzoek noodzakelijk is, geldt indien onverhoopt toch archeologische resten worden aangetroffen krachtens de monumentenwet (1988) een meldingsplicht.

Bijlagen:

- Fysisch geografische kaart;
- Bodemkaart;
- AHN2-kaart;
- AHN2-detailkaart;
- Kaart archeologie.

Geraadpleegde literatuur, bronnen en kaarten

Actueel Hoogtebestand Nederland (www.ahn.nl).

Archeologische Monumentenkaart (AMK) van de provincie Groningen.

Archeologisch Informatie Systeem (ARCHIS) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Brood, P., A.H. Huussen & J. van der Kooi, 1999. *Nieuwe Groninger Encyclopedie*. REGIO-PROjekt Uitgevers, Groningen.

Grote Historische topografische Atlas Groningen ± 1900 – 1930, schaal 1: 25000. Uitgeverij Nieuwland, 2006. Tilburg.

Grote Historische Atlas van Nederland, 1: 50000. Deel 2: Noord-Nederland 1851 – 1855. Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990. Groningen.

HisGIS, Historisch Geografisch Informatiesysteem (www.hisgis.nl).

Historie van het Skutsjesielen. www.skutsjehistorie.nl/scheepsbouw.php?id=59

Kruijf, T., de, E.D. Brink, P.J.J. van Dijk, S.J. de Groot, J.P.C.M. van Hoof, F.W.J. Scholten, B.H. de Vries, H.J. van Welsen en F. Westra, 2013. *Atlas van historische verdedigingswerken in Nederland*. Stichting Matrijs, Utrecht.

Noordelijk Archeologisch Depot, online catalogus 'zoeken in het depot' (www.nadnuis.nl).

Satellietbeelden Google Maps en Bing Maps.

Schroor, M & J. Meijering, 2007. *Golden Raand, Landschappen van Groningen*. In Boekvorm Uitgevers, Assen.

Snijders, F.L., 1985. *Fysische geografie in de provincie Groningen*. Milieu- en landschapsonderzoek Provinciaal Planologische Dienst. Groningen.

Stiboka, 1985. *Bodemkaart van Nederland, schaal 1: 50.000*. Stiboka, Wageningen (Toelichting gepubliceerd in 1986; kaartopname door A.E. Clingeberg et al.).

Versfelt, H.J. & M. Schroor, 2005. *De atlas van Huguenin; militair-topografische kaarten van Noord-Nederland, 1819-1829*. Heveskes Uitgevers/Drentse Historische Vereniging, Groningen/Veendam.

WatWasWaar, minuutplannen uit het begin van de negentiende eeuw en overige historische kaarten (www.watwaswaar.nl).

Archeologische periodes

paleolithicum

paleolithicum vroeg
paleolithicum midden
paleolithicum laat
 paleolithicum laat A
 paleolithicum laat B

tot 8800 v.Chr.

tot 300000 C14
300000 - 35000 C14
35000 C14 - 8800 v.Chr.
35000 - 18000 C14
18000 C14 - 8800 v.Chr.

mesolithicum

mesolithicum vroeg
mesolithicum midden
mesolithicum laat

8800 - 4900 v.Chr.

8800 - 7100 v.Chr.
7100 - 6450 v.Chr.
6450 - 4900 v.Chr.

neolithicum

neolithicum vroeg
 neolithicum vroeg A
 neolithicum vroeg B
neolithicum midden
 neolithicum midden A
 neolithicum midden B
neolithicum laat
 neolithicum laat A
 neolithicum laat B

5300 - 2000 v.Chr.

5300 - 4200 v.Chr.
5300 - 4900 v.Chr.
4900 - 4200 v.Chr.
4200 - 2850 v.Chr.
4200 - 3400 v.Chr.
3400 - 2850 v.Chr.
2850 - 2000 v.Chr.
2850 - 2450 v.Chr.
2450 - 2000 v.Chr.

bronstijd

bronstijd vroeg
bronstijd midden
 bronstijd midden A
 bronstijd midden B
bronstijd laat

2000 - 800 v.Chr.

2000 - 1800 v.Chr.
1800 - 1100 v.Chr.
1800 - 1500 v.Chr.
1500 - 1100 v.Chr.
1100 - 800 v.Chr.

ijzertijd

ijzertijd vroeg
ijzertijd midden
ijzertijd laat

800 - 12 v.Chr.

800 - 500 v.Chr.
500 - 250 v.Chr.
250 - 12 v.Chr.

Romeinse tijd

Romeinse tijd vroeg
 Romeinse tijd vroeg A
 Romeinse tijd vroeg B
Romeinse tijd midden
 Romeinse tijd midden A
 Romeinse tijd midden B
Romeinse tijd laat
 Romeinse tijd laat A
 Romeinse tijd laat B

12 v.Chr. - 450 n.Chr.

12 v.Chr. - 70 n.Chr.
12 v.Chr. - 25 n.Chr.
25 - 70 n.Chr.
70 - 270 n.Chr.
70 - 150 n.Chr.
150 - 270 n.Chr.
270 - 450 n.Chr.
270 - 350 n.Chr.
350 - 450 n.Chr.

middeleeuwen

middeleeuwen vroeg
 middeleeuwen vroeg A
 middeleeuwen vroeg B
 middeleeuwen vroeg C
 middeleeuwen vroeg D
middeleeuwen laat
 middeleeuwen laat A
 middeleeuwen laat B

450 - 1500 n.Chr.

450 - 1050 n.Chr.
450 - 525 n.Chr.
525 - 725 n.Chr.
725 - 900 n.Chr.
900 - 1050 n.Chr.
1050 - 1500 n.Chr.
1050 - 1250 n.Chr.
1250 - 1500 n.Chr.

nieuwe tijd

nieuwe tijd A
nieuwe tijd B
nieuwe tijd C

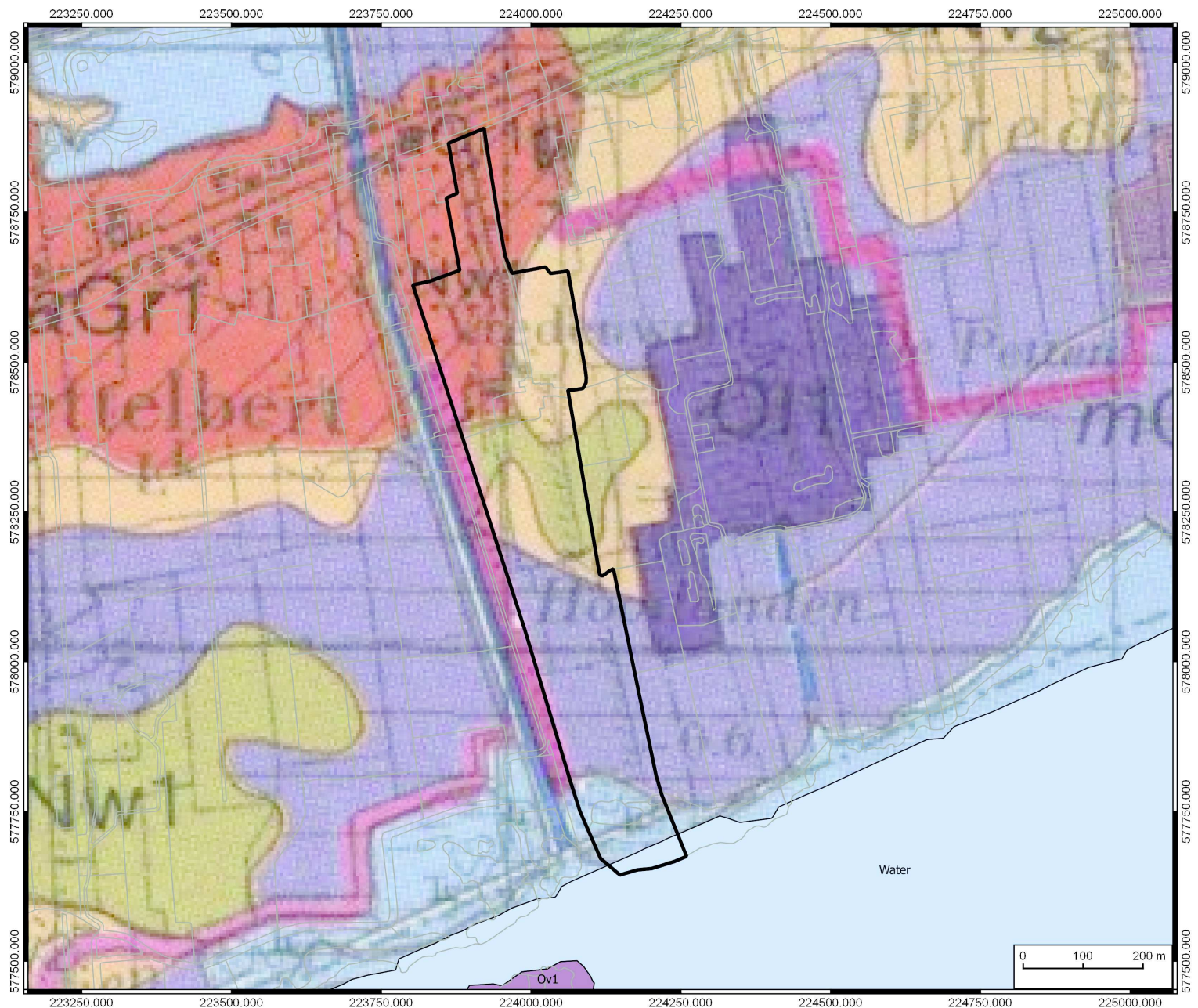
1500 - heden

1500 - 1650 n.Chr.
1650 - 1850 n.Chr.
1850 - heden

Fysisch geografische kaart

Historische boerderijplaats Vredenburg en omgeving

Legenda

Plangebied

Fysisch geografische kaart

Dijk

Gr1 - Glaciale rug

Nv2 - Vlakke dekzandvlakte

Nw1 - Dekzandwieling

OI1 - Petgat

OI2 - Aangemaakt petgat

Ov2 - Ontgonnen veenvlakte > 40 cm veen

Water

a met cultuurdek, dikker dan 50 cm

m met kleidek, 15-40 cm dik

Historische boerderijplaats Vredewold en omgeving

Bodemkaart

g WATER

■ AAP: Aangemaakte petgaten

AP: Petgaten

 cHn21: Laarpodzolgronden; leemarm en zwaklemig fijn zand

■ Hn21: Veldpodzolgronden; leemarm en zwak lemig fijn zand

 Hn23: Veldpodzolgronden; lemig fijn zand

■ hVz: Koopveengronden op zand, beginnend ondieper dan 120 cm

kVc: Waardveengronden op zeggeveen, rietzeggeveen of (mesotroof) broekveen

kWp: Moerige podzolgronden met een zavel- of een kleidek en een moerige tussenlaag

pVc: Weideveengronden op zeggeveen, rietzeggeveen of (mesotroof) broekveen

■ pVz: Weideveengronden op zand, beginnend ondieper dan 120 cm

■ pZg23: Beekeerdgronden; lemig fijn zand

■ pzg25: Beekeerdgronden, ternig rijn zand
■ vWp: Moerige podzolgronden met een moerige bovengrond

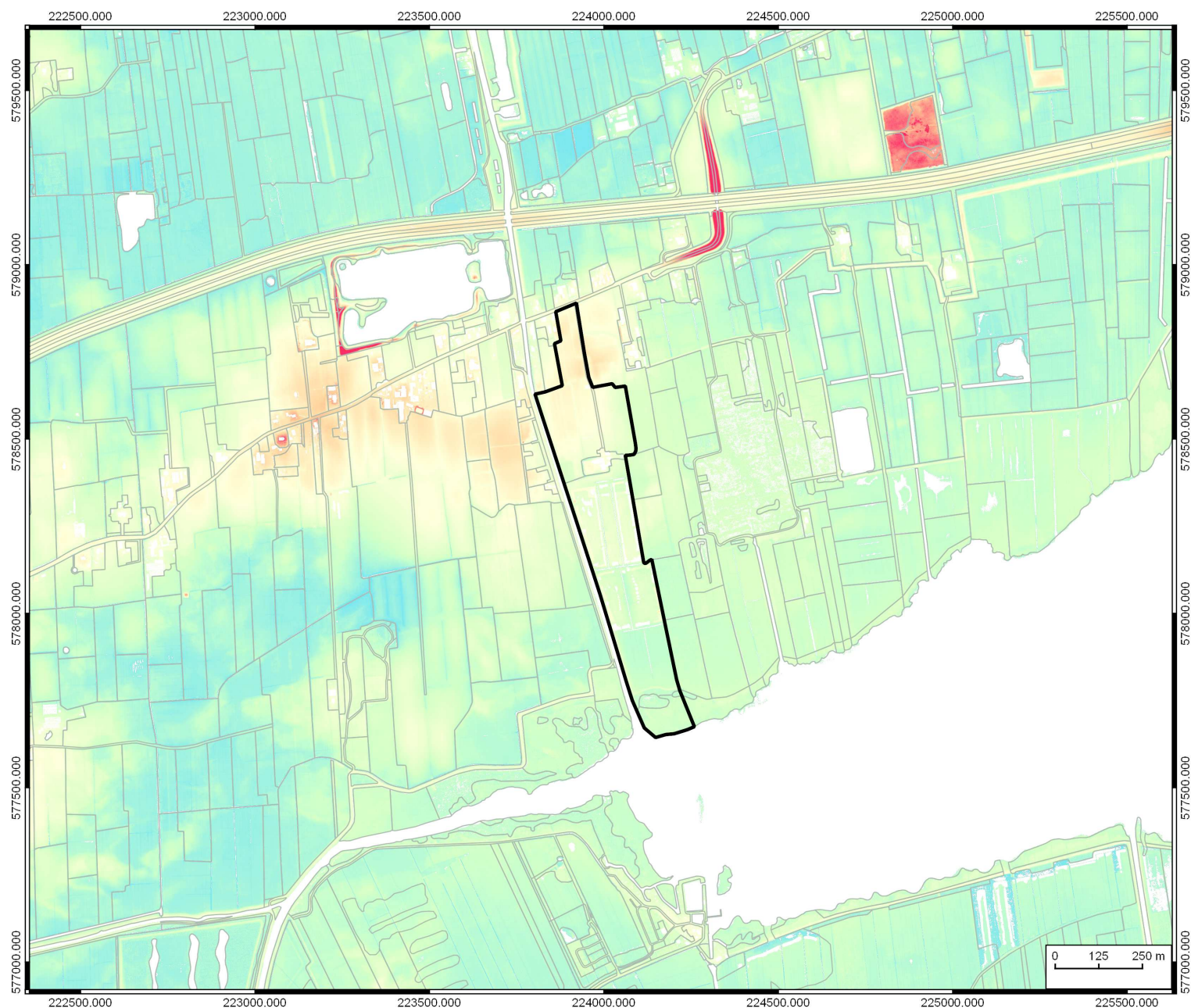
■ zEZ23: Hoge zwarte enkeerdgronden; lemig fijn zand

zVz: Meerveengronden op zand zonder humuspodzol, beginnend ondieper dan 120 cm

AHN2-kaart

Historische boerderijplaats Vredewold en omgeving

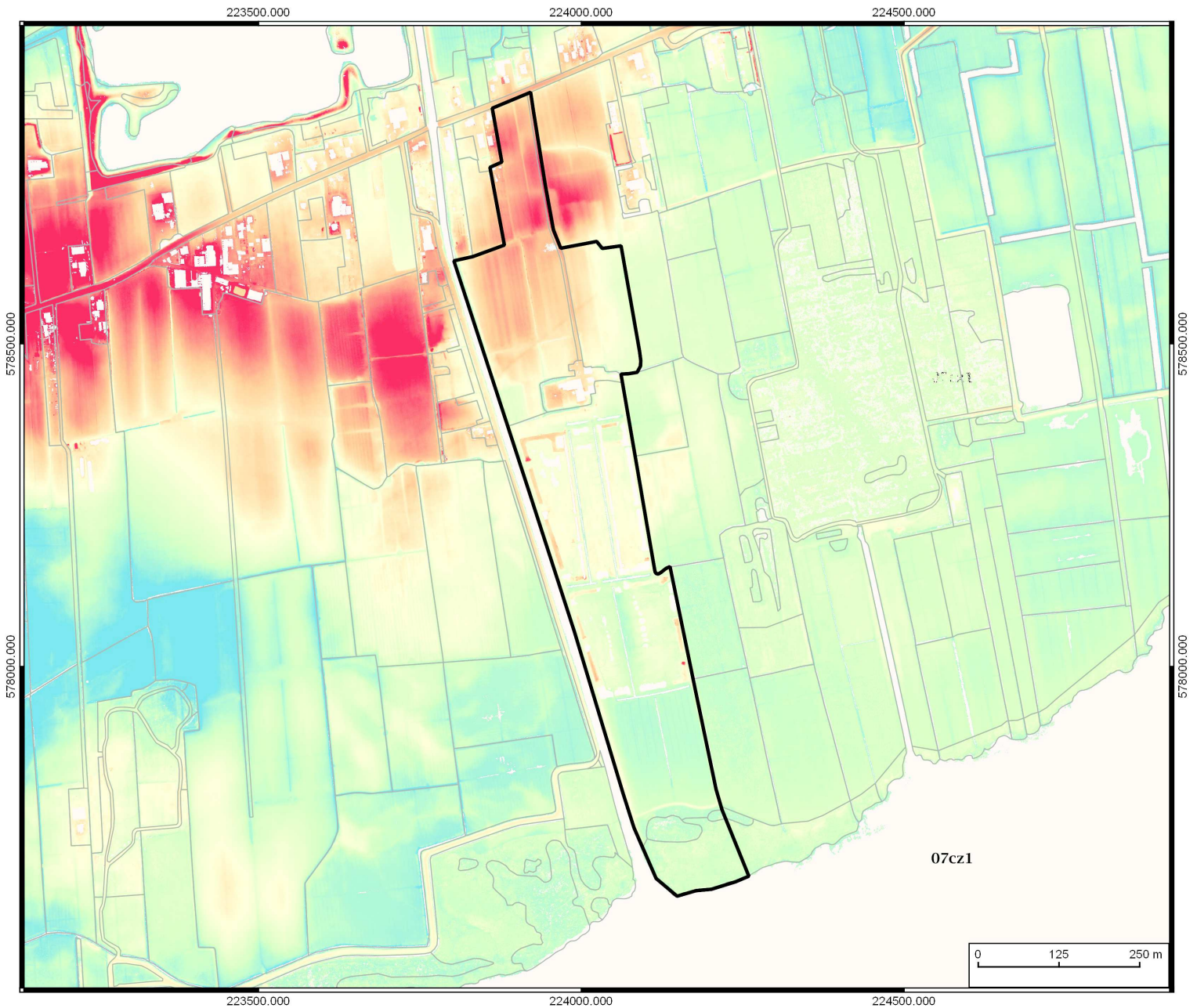
Legenda

- Plangebied
- AHN2
 - 150 cm -NAP
 - 50 cm -NAP
 - 50 cm +NAP
 - 150 cm +NAP
 - 250 cm +NAP

AHN2-detailkaart

Historische boerderijplaats Vredenwold en omgeving

Legenda

Plangebied

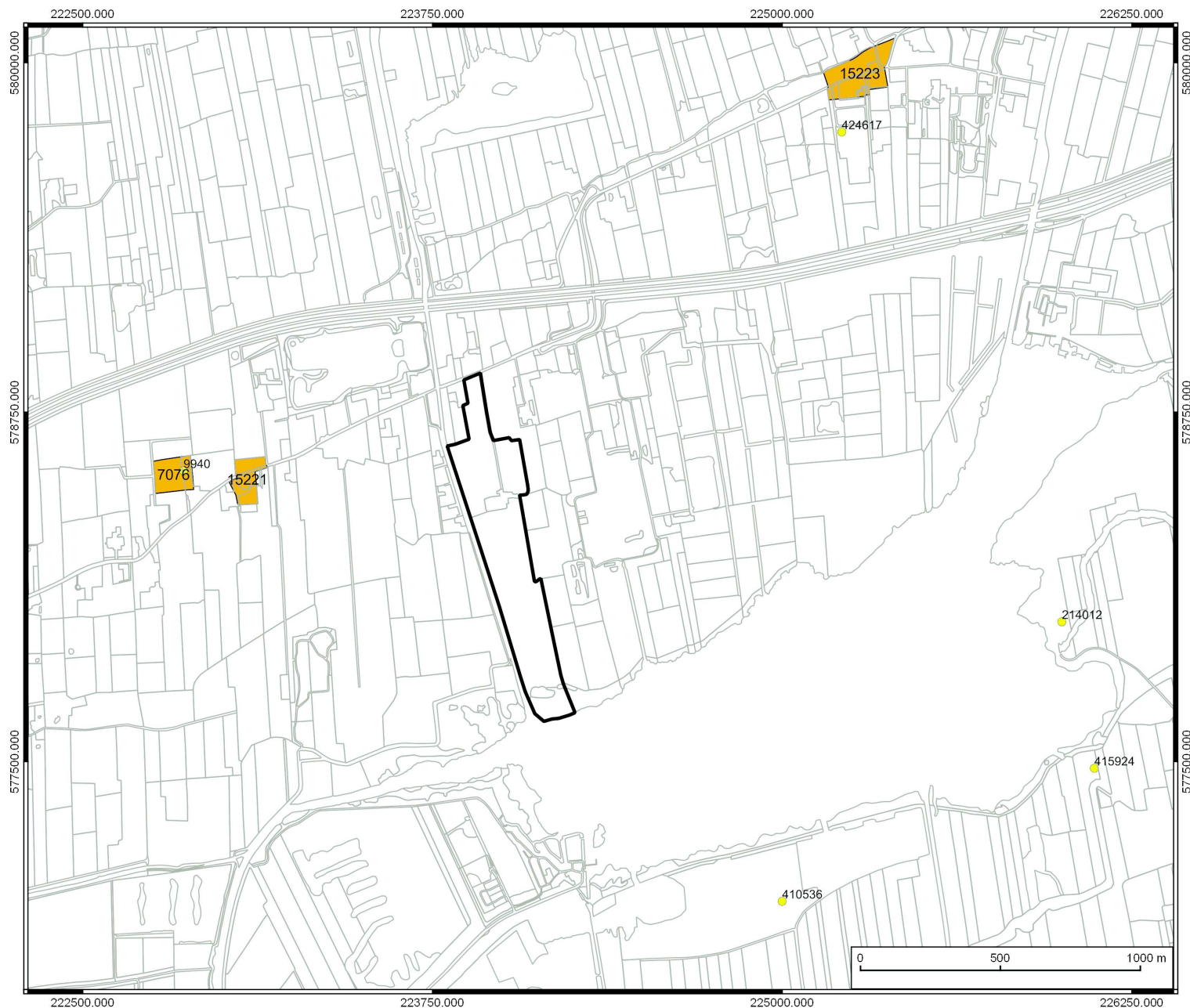
AHN2

- 120 cm -NAP
- 60 cm -NAP
- 0 cm +NAP
- 60 cm +NAP
- 120 cm +NAP

Kaart archeologie

Historische boerderijplaats Vredenwold en omgeving

Legenda

Plangebied

Archeologische waarnemingen

AMK-terreinen

Terrein van archeologische waarde

Terrein van hoge archeologische waarde

Terrein van zeer hoge archeologische waarde

Terrein van zeer hoge archeologische waarde, Rijksbeschermd

